

zeitgeist

JOHN N. GRAY (n. 1948) a fost profesor de științe politice și filozofie la mai multe universități britanice și americane, ultima dintre ele fiind London School of Economics, unde a ținut cursuri despre gândirea filozofică europeană. Autor a peste douăzeci de cărți – printre care *False Dawn. The Delusions of Global Capitalism* (apărută în 1998 și tradusă în paisprezece limbi), *Al Qaeda and What It Means to Be Modern* (2003) sau *Black Mass. Apocalyptic Religion and the Death of Utopia* (2007) –, a stârnit aprige controverse prin originalitatea cu care pune în discuție ideile politice și filozofice contemporane.

JOHN GRAY
câini de paie
gânduri despre oameni
și alte animale

Traducere din engleză de
MIRELA MUNTEANU

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Colecția „Zeitgeist“ este coordonată de
VLADIMIR TISMĂNEANU

Redactor: Cătălin Strat
Coperta colecției: Ionuț Broșțianu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Alina Ioan
DTP: Dumitru Olteanu

Tipărit la S.P. „Bucureștii Noi“

John Gray

Straw Dogs

Copyright © 2002 by John Gray

Originally published in English by Granta Publications

under the title *Straw Dogs*

John Gray asserts the moral right to be identified as the author of this Work.

© HUMANITAS, 2009, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

GRAY, JOHN

Câini de paie: gânduri despre oameni și alte animale / John Gray. –

București: Humanitas, 2009

Bibliogr.

Index

ISBN 978-973-50-2495-6

1(04)

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi Carte prin poștă: tel./fax 021/311 23 30

C.P.C.E. – CP 14, București

e-mail: cpp@humanitas.ro

www.libhumanitas.ro

„Cerul și pământul sunt neîndurătoare și tratează
miriadele de creaturi ca pe niște câini de paie.“

LAO TZU

Nota autorului

În cartea de față am încercat să prezint o viziune asupra lumii în care nu omul este cel mai important. Deși ideile sunt prezentate în fragmente, ele nu sunt dezorganizate. Sper că vor putea fi citite în ordine sau, dimpotrivă, analizate separat, după voia fiecărui cititor. Am folosit citatele în mod frecvent – nu pentru a da autoritate unui mod de gândire neobișnuit, ci mai degrabă pentru a-mi face mai clare gândurile. Notele de la sfârșitul cărții au același scop.

Aduc mulțumiri celor care m-au stimulat, m-au sfătuit și încurajat. Schimburile de idei cu James Lovelock m-au ajutat să mă edific asupra ipotezei Gaia. Lectura și discuțiile în compania lui J.G. Ballard mi-au lărgit viziunea despre prezent și viitorul apropiat. Comentariile și sugestiile lui Adam Phillips asupra versiunii inițiale au contribuit la realizarea formei actuale a cărții. Simon May mi-a oferit comentarii detaliate asupra conținutului filozofic, iar Vincent Deary mi-a dat sugestii pentru secțiunile referitoare la conștiință. La Granta, Neil Benton m-a susținut și m-a încurajat în mod constant, iar Sarah Holloway mi-a oferit sfaturi și comentarii valoroase pe întreg parcursul perioadei de creație și producție a lucrării. Le sunt recunoscător tuturor acestor oameni, deși trebuie să recunosc că nu întotdeauna le-am urmat sfaturile. Responsabilitatea pentru ideile exprimate aici îmi aparține.

Cartea îi este dedicată lui Mieko, fără care aceasta nu ar fi putut fi scrisă.

Prefața la ediția broșată

Câini de paie este un atac la convingerile neînțelepte ale oamenilor înțelepți. Astăzi umanismul liberal are forța pătrunzătoare pe care o avea în trecut doctrina revelației divine. Umaniștilor le place să creadă că au o viziune rațională asupra lumii; dar credința lor esențială în progres este o superstiție, mai îndepărtată de adevărul despre animalul uman decât oricare dintre religiile lumii.

Fără știință, progresul nu este altceva decât un mit. Unor cititori ai acestei cărți, această observație pare să le fi produs o panică morală. Sigur, întrebă ei, nimeni nu poate pune la îndoială importanța crucială a credinței la societățile liberale? Fără aceasta, nu vom fi oare pierduți? La fel ca victorienii tremurând de teamă că și-ar putea pierde credința, acești umaniști se agață de firul subțire al speranței progresiste. În prezent, credincioșii sunt mai neconformiști. Împinși spre marginea unei culturi în care știința pretinde autoritate asupra a tot ceea ce înseamnă cunoaștere umană, ei au fost nevoiți să-și cultive capacitatea de a se îndoii. Prin contrast, credincioșii laici încorsetați de înțelepciunea convențională a acelor vremuri, se află sub influența dogmelor necercetate.

Vechea concepție despre lume este o pastișă a ortodoxiei științifice actuale și a credinței. Darwin a dovedit că suntem animale, dar, așa cum predică neobosit umaniștii, „noi alegem“ cum vrem să trăim. Se spune că suntem singurele animale

care au libertatea de a alege cum să trăiască. Totuși, ideea aceasta de liber-arbitru nu are legătură cu știința. Originile sale se află în religie – nu orice religie, ci religia creștină, căreia umaniștii i se opun cu atâta înverșunare.

În Antichitate, epicureicii făceau speculații despre posibilitatea ca unele evenimente să fie lipsite de cauze; însă convingerea că oamenii se deosebesc de toate celelalte animale prin aceea că posedă libera voință este moștenirea creștinismului. Teoria lui Darwin nu ar fi provocat controverse atât de puternice dacă ar fi fost formulată în India hindusă, China taoistă sau Africa animistă. În aceeași măsură, doar în culturile postcreștine s-au străduit cu atâta evlavie filozofii să reconcilieze determinismul științific cu credința în capacitatea unică a omului de a-și alege modul de viață. Ironia darwinismului evanghelic este că folosește știința pentru a susține o concepție despre umanitate, ce își are originea în religie.

Unii cititori consideră *Căini de paie* o încercare de a aplica darwinismul în etică și politică, dar nu se sugerează niciunde că ortodoxismul neodarwinian conține prezentarea completă a animalului uman. Dimpotrivă, darwinismul este desfășurat strategic, cu scopul de a combate concepțiile umaniste preponderente. Umaniștii folosesc teoria lui Darwin pentru a-și susține nesigura lor credință modernă în progres, dar nu există progres în lumea înfățișată de Darwin. Viziunea naturalistă despre lume nu lasă loc perspectivei seculare.

Printre filozofii contemporani, ignorarea teologiei este considerată o chestiune de mândrie. De aceea, originile creștine ale umanismului secular sunt rareori înțelese, deși le erau foarte clare întemeietorilor săi. La începutul secolului al nouăsprezecelea, pozitivistii francezi Henri Saint-Simon și Auguste Comte au inventat Religia umanității, o viziune a civilizației universale bazate pe știință, un model pentru religie

politice ale secolului douăzeci. Datorită impactului pe care l-au avut asupra lui John Stuart Mill, ei au transformat liberalismul laic în ceea ce reprezintă el astăzi. Prin influența puternică asupra lui Karl Marx, au contribuit la crearea „socialismului științific“. În mod ironic, fiind critici acerbi ai economiei de tip *laissez-faire*, Saint-Simon și Comte au inspirat cultul pieței libere globale de la sfârșitul secolului douăzeci. Am scris despre aceste lucruri paradoxale și uneori absurde în cartea *Al Qaeda și ce înseamnă să fi modern*.

Umanismul nu este știință, ci religie – convingerea postcreștină că oamenii pot crea o lume mai bună decât cea în care au trăit până acum. În Europa precreeștină se considera de la sine înțeles că viitorul va fi la fel ca trecutul. Cunoașterea și progresul ar putea avansa, dar etica ar rămâne aproape neschimbată. Istoria era o înlănțuire de cicluri fără o valoare globală.

În contrast cu această viziune păgână, creștinii au înțeles istoria ca pe o poveste despre păcat și mântuire. Umanismul este transformarea acestei doctrine creștine a mântuirii într-un proiect al emancipării umane universale. Ideea de progres este o versiune laică a credinței creștine în Providență. De aceea ea nu era cunoscută printre păgânii Antichității.

Credința în progres are o altă sursă. În știință, dezvoltarea cunoașterii este cumulativă. Viața omenească, privită ca un ansamblu, nu este o activitate cumulativă; ceea ce se câștigă la o generație se poate pierde la următoarea. În știință, cunoașterea reprezintă binele pur; în etică și politică, ea reprezintă și binele, și răul. Știința sporește forța umană – și amplifică defectele naturii umane. Ea ne dă posibilitatea să trăim mai mult și să avem standarde de viață mai ridicate decât în trecut. În același timp, însă, ne permite să ne folosim forța distructivă – împotriva celorlalți și împotriva Pământului – mult mai violent decât înainte.

Ideea de progres se bazează pe convingerea că progresul cunoașterii și dezvoltarea speciilor sunt interdependente, nu doar în prezent, ci și în viitorul îndepărtat. Mitul biblic al căderii omului conține un adevăr interzis. Cunoașterea nu ne face liberi. Ne lasă așa cum am fost întotdeauna, pradă oricărei absurdități. Același adevăr se regăsește și în mitul grecesc. Pedepsirea lui Prometeu, înlănțuit de o stâncă pentru că a furat focul zeilor, nu a fost nedreaptă.

Dacă speranța în progres este doar o iluzie, atunci – vor întreba unii – cum să trăim? Întrebarea presupune că oamenii pot trăi bine doar cu credința în forța lor de a reface lumea. Cu toate acestea, majoritatea oamenilor, de-a lungul timpului, au refuzat să creadă acest lucru – și foarte mulți dintre ei au avut o viață fericită. Întrebarea sugerează faptul că scopul vieții este acțiunea; dar aceasta este o erezie modernă. Pentru Platon, contemplarea era cea mai înaltă formă de activitate umană. O concepție similară a existat și în India antică. Scopul vieții nu era acela de a schimba lumea, ci de a o vedea așa cum este. Astăzi, acesta este un adevăr subversiv, pentru că atrage după sine vanitatea politicii. Politica reală este josnică și trecătoare, dar la începutul secolului douăzeci și unu, lumea este presărată cu ruinele mărețe ale utopiilor eșuate. Cu o Stângă muribundă, Dreapta a devenit adăpostul imaginației utopice. Comunismul global a fost urmat de capitalismul global. Cele două viziuni ale viitorului au multe în comun: ambele sunt hidoase, dar din fericire himerice.

Acțiunea politică a ajuns un surogat al mântuirii; dar nici un proiect politic nu poate să ferească omenirea de condiția ei naturală. Oricât ar fi de radicale, programele politice sunt doar niște expediente – instrumente modeste menite să țină piept dezastrelor ciclice. Hegel scria undeva că omenirea nu

va fi mulțumită decât atunci când va trăi într-o lume care va fi propria ei creație. Prin contrast, *Câini de paie* susține îndepărtarea de solipsismul uman. Oamenii nu pot salva lumea, dar acesta nu este un motiv de îngrijorare. Lumea nu are nevoie să fie salvată. Din fericire, oamenii nu vor trăi niciodată într-o lume creată de ei.

John Gray, mai 2003

1

Omul

„Toate religiile, aproape toate filozofiile și chiar o parte a științei confirmă efortul eroic, neobosit al omenirii de a-și nega cu disperare apartenența.“

JACQUES MONOD

1

Știință *versus* umanism

Astăzi cei mai mulți oameni cred că aparțin unei specii care își poate hotărî destinul. Aceasta este credință, nu știință. Nu vorbim niciodată despre o epocă în care balenele sau gorilele își vor putea hotărî destinul. De ce atunci oamenii ar putea să o facă?

Nu avem nevoie de Darwin ca să ne dăm seama că aparținem regnului animal. O analiză sumară a vieții noastre ne va conduce rapid spre aceeași concluzie. Totuși, de vreme ce știința are în prezent autoritatea cu care experiența obișnuită nu poate rivaliza, trebuie să remarcăm faptul că, în opinia lui Darwin, speciile sunt doar un ansamblu de gene interacționând haotic între ele, dar și cu mediul lor de viață schimbător. Speciile nu-și pot controla soarta. Speciile nu există. Aceasta se aplică deopotrivă ființelor umane, dar nu și atunci când vorbim despre „progresul omenirii“. Oamenii și-au pus credința în slujba unei abstracțiuni pe care nimeni nu ar lua-o în serios dacă n-ar exprima speranțele creștine de care ne-am lepădat.

Dacă descoperirea lui Darwin ar fi fost făcută într-o cultură taoistă sau șintoistă, hindusă sau animistă, probabil ar fi devenit un alt fir în această împletitură de mitologii. În aceste credințe, oamenii sunt înrudiți cu celelalte animale.

Prin contrast, apărând în rândul creștinilor, care puneau oamenii mai presus de celelalte ființe, ea a stârnit o controversă aprinsă care are ecouri și astăzi. În perioada victoriană, aceasta era reprezentată de conflictul dintre creștini și necredincioși. Astăzi, chestiunea se dispută între umaniști și cei care au înțeles că oamenii nu pot fi stăpânii destinului lor mai mult decât oricare alt animal.

Umanismul poate să însemne multe lucruri, dar pentru noi înseamnă credința în progres. Să crezi în progres înseamnă că, folosind mijloacele oferite de cele mai noi cuceriri ale științei, oamenii se pot elibera de limitele ce îngădesc viața celorlalte animale. Aceasta este speranța celor mai mulți oameni în zilele noastre, dar este neîntemeiată. Pentru că, deși cunoașterea umană va continua probabil să evolueze, și odată cu ea va crește și puterea oamenilor, animalul uman va rămâne același: o specie extrem de inventivă, dar în același timp și cea mai distructivă și rapace.

Darwin a arătat că oamenii sunt la fel ca celelalte animale, umaniștii susțin contrariul. Aceștia insistă că, folosindu-ne de cunoștințele pe care le-am acumulat, putem controla mediul înconjurător și ne putem dezvolta mai mult decât în trecut. Afirmând aceasta, ei reînnoiesc una dintre cele mai discutabile promisiuni ale creștinismului, și anume că mântuirea este la îndemâna tuturor. Credința umanistă în progres nu este altceva decât versiunea laică a credinței creștine.

În lumea pe care ne-a dezvăluit-o Darwin, nu există nimic care s-ar putea numi progres. Pentru adepții concepțiilor umaniste, acest lucru este inacceptabil. Drept urmare, teoria lui Darwin a fost abandonată, iar eroarea fundamentală a creștinismului – ideea că oamenii sunt diferiți de celelalte animale – a căpătat un nou înțeles.

2

Mirajul evoluției conștiente

Oamenii sunt cele mai accidentale dintre creaturi – rezultatul cursului evolutiv întâmplător. Totuși, cu ajutorul ingineriei genetice, nu va mai fi nevoie să fim conduși de întâmplare. Omenirea – ni se spune – își poate crea viitorul. După părerea lui E.O. Wilson, controlul conștient al evoluției umane nu este doar posibil, ci și inevitabil:

„...evoluția genetică este pe cale să devină conștientă și volițională, și ne va introduce într-o nouă epocă a istoriei lumii... Perspectiva acestei «evoluții voliționale» – o specie care să decidă cum își va folosi ereditatea – va prezenta cele mai profunde opțiuni etice și intelectuale pe care omenirea le-a avut vreodată... omenirea va avea rolul divin, acela de a-și controla destinul. Ea poate, dacă va alege s-o facă, să schimbe nu doar anatomia și inteligența speciei, ci și emoțiile și creativitatea ce alcătuiesc însăși esența naturii umane.“

Autorul acestui text este cel mai important darwinist contemporan. El a fost atacat de biologi și de sociologi, care consideră că specia umană nu este guvernată de aceleași legi ca celelalte animale. În acest război, Wilson este fără îndoială de partea adevărului. Cu toate acestea, perspectiva evoluției umane conștiente invocată de el rămâne o fantezie. Ideea că omenirea poate fi responsabilă de destinul său are sens doar dacă i se atribuie speciei conștiință și scop; însă descoperirea lui Darwin a arătat că speciile sunt ca niște curenți în șuvoiul genelor. Ideea că umanitatea își poate crea viitorul presupune să facem abstracție de acest adevăr.

Cuprins

<i>Nota autorului</i>	7
<i>Prefața la ediția broșată</i>	9
1 Omul	15
2 Iluzia	47
3 Viciile moralității	93
4 Nemântuiții	123
5 Non-progresul	155
6 (Viața) așa cum este	191
<i>Bibliografie</i>	199
<i>Index</i>	223